Tiiu ERELT

KAIP GYVUOJA ESTŲ TERMINOLOGIJA

Susigrąžinusioje nepriklausomybę Estijoje yra padėti tvirti teisiniai estų kalbos išsaugojimo pagrindai. 1988 m. estų kalba buvo paskelbta valstybine, jos privalo mokytis ir neestai, norintys tapti Estijos Respublikos piliečiais. Skambiais žodžiais ginama ir šlovinama kalba. Tačiau patys estai savo kalbos kultūrai neretai ima rodyti netgi daugiau atsainumo negu anksčiau. Okupacijos metais estų kalba buvo saugoma kaip šventenybė, o nepriklausomoje Estijoje į ją imama žiūrėti abejingai. Kalbos kultūros smukimas jaučiamas visur – tiek spaudoje, tiek ir Talino gatvėse (naujųjų verslininkų kalba!). Vietoj primestos rusų kalbos dabar savanoriškai keliaklupsčiaujama prieš anglų ir suomių kalbas.

Estų visuomenėje plinta prieštaringos nuomonės – vieni siūlo leisti savarankiškai plėtotis kalbai, veikiamai vidaus ir išorės veiksnių (Let your language alone!), o kiti kviečia į pagalbą kalbininkus, griežtesnieji netgi prikiša jiems pasyvumą. O kalbininkai, normindami kalbą, daro viską, ką gali, ir net šiek tiek daugiau. Deja, Estijoje visada buvo mažai kalbos norminimo specialistų. Estų tauta maža, bet juk kalbos visos vienodai didelės. Suskaičiuoti kalbininkams, dirbantiems, be kitų darbų, ir terminologijos darbą, užtektų vienos rankos pirštų. O darbo nepaprastai daug. Visuomenė keičia daugelio sričių terminus, tikslina jų išraišką bei reikšmes ir nori tai padaryti labai greitai. Profesinei kalbai (Fachsprache) labai didelę įtaką daro anglų ir suomių kalbos (švedų ir vokiečių kalbų įtaka nedidelė), esama sričių, kurioms netgi gresia estų kalbos išstūmimas. Yra ir tokių kai kurių sričių specialistų, kurie skelbia, kad „visas pasaulis moka angliškai", tad kam estams stengtis viską pasakyti savo kalba, estiškai. Laimė, taip manančių – mažuma. Praeityje padėti tvirti estų terminologijos pamatai ir terminologijos plėtojimo principai pergyveno rusinimo laikus (prisiminkime mažiausių skirtybių principą – принцип минимальных расхождений), todėl, matyt, atsilaikys ir prieš šio meto naujų kalbų skverbimąsi, nulemtą greitų socialinių ekonominių permainų.

Ypač didelės ekonomikos permainos. Estų ekonomikos terminija dabar pirmą kartą pateko į anglų kalbos įtakos sferą. Mat iki 1940 m. ji buvo kuriama ir tvarkoma pagal vokiečių, o pastaruosius 50 m. – pagal rusų kalbos terminus. Perfrazuodamas priežodį „Padėk pats sau, tai ir Dievas tau padės", Estijos banko tarybos pirmininkas profesorius Unas Merestė (Uno Mereste) pasakė: „Ekonomistai, padėkite patys sau, tai ir kalbininkai jums padės!" Gaila, kalbininkų pagalba kol kas palyginti menka, bet patys ekonomistai dirba našiai. 1992 m. išleistas aštuonioliko specialistų sudarytas ir Uno Merestės redaguotas „Aiškinamasis anglų--estų kalbų ekonomikos terminų žodynas" (pridėta ir estų--anglų kalbų terminų rodyklė). Žodyną išleido Estijos ekonomikos vadovų instituto, tapusio ekonomikos kalbos plėtojimo centru, leidykla. Ten pat išleistas darbo ekonomikos ir darbo užmokesčio terminų žodynas, parengti buhalterijos ir prekybos (marketingo) terminų žodynai (visi trys anglų--estų kalbų). Išleista ir kitų autorių nedidelės apimties ekonomikos žodynėlių, taip pat verslo žodynų, parengtų anglų arba suomių terminų pamatu. Deja, kai kurie iš jų yra labai prasti dėl konjunktūros, skubos ar tiesiog neišmanymo. Dabar rimtai rengiami du dideli žodynai – keturkalbis bankininkystės ir penkiakalbis biržininkystės terminų žodynai.

Iš esmės keičiasi politikos, valstybės valdymo bei teisės sąvokos bei terminai. Čia dažniausiai pamatu imama ta terminija, kuri Estijos Respublikoje susiformavo IV dešimtmetyje. Bet atsižvelgiant į tai, kad nuo to laiko praėjo pusė amžiaus, iš tiesų tai tėra tik pamatas. Daugelį terminų reikia iš naujo kurti. Pavyzdžiui, vykstanti vietinių savivaldos organų reforma suaktualino šios srities sąvokas ir terminus. Atlikti šią reformą labai padeda Suomija, dėl to sudaryta bendra darbo grupė, kuri fiksuoja svarbiausias municipalinės politikos, ekonomikos, teisės ir technikos sąvokas bei terminus. Sudarinėjamas didelis teisės terminų žodynas, be to, netrukus turėtų pasirodyti dėl abiejų valstybių artimų ryšių aktualus suomių–estų kalbų teisės žodynėlis. Sudarant šiuos žodynus svarbiausias vaidmuo teko kalbininkams Reinui Kuliui (Rein Kull) ir Aimei Vetik (Aime Vettik). Čia reikia paminėti ir 1993 m. Tartu išleistą, deja, nevykusį „Anglų–estų kalbų teisės žodyną".

Stabilesnė technikos terminijos padėtis. Technikos specialistai, palaikomi Estijos MA prezidiumo, įkūrė Technikos kalbos centrą. Jame planuojama sudarinėti daugiakalbius, siauros specializacijos žodynėlius (pavyzdžiui, 1992 m. išleistas žodynėlis „Standartizacija ir sertifikacija"). Be to, šitie žodynai įrašomi į elektronines skaičiavimo mašinas. Tai padės ateityje sudaryti naujus platesnius technikos žodynus (iki šiol buvo išleistas tik vienas rusų–estų kalbų žodynas 1975 m.). Kartu palaipsniui su ESM bus sukurtas technikos terminų bankas.

Dviejų pastarųjų dešimtmečių tradicija sudarinėti daugiakalbius terminų žodynus ir šiandien gyva. Estams, kaip mažai tautai, paprastai tenka skolintis sąvokas iš svetur, todėl terminologai turi ne tik išsiaiškinti sąvokas, bet ir suvokti jų raišką kitomis kalbomis. Keleto kalbų pavyzdžiai teikia daugiau idėjų saviems terminams kurti, pagaliau ir skolinantis didesnis pasirinkimas. Kitų kalbų atitikmenų reikalauja ir žodynų vartotojai. 1991 m. išleistas Ustuso Aguro (Ustus Agur), Velo Hansono (Vello Hanson) ir Reino Kulio „Anglų–rusų–estų kalbų skaičiavimo technikos žodynas", 1992 m. – Viktoro Korovitso (Viktor Korrovits) ir Heno Keembrės (Henn Käämbre) „Estų–anglų–rusų kalbų fizikos žodynas", tais pačiais metais pasirodė Viktoro Masingo (Viktor Masing) „Aiškinamasis ekologijos terminų žodynas" su estų–vokiečių–anglų–rusų kalbų atitikmenimis, 1993 m. Heidas Otsas (Heido Ots) išleido „Automobilininkystės žodyną" (šalia estiškų čia pateikiami vokiški, angliški, rusiški ir atskiru sąsiuviniu suomiški terminai) ir kt. Iš didesnių, dar rengiamų darbų reikia paminėti penkiakalbį (estų–anglų–vokiečių–rusų–suomių kalbų) pedagogikos žodyną. Beje, tų pačių kalbų terminai pateikiami ir minėtame teisės žodyne.

Antras terminologų siekis – žodyno skaitytojas turi ne tik rasti rūpimą terminą, bet ir gauti šiokią tokią informaciją apie juo žymimą sąvoką. Terminų žodynų (neskaitant specialiųjų enciklopedijų) yra du pagrindiniai tipai. Vienuose – aiškinamuosiuose – žodynuose aiškinamas kiekvienas į terminyną paimtas terminas (tokie yra „Aiškinamasis ekologijos terminų žodynas" bei „Enciklopedinis jūrininkystės žodynas", kuris netrukus pasirodys). Antrojo tipo žodynuose pastabos arba paaiškinimai (didelio vienodumo čia nėra) rašomi tik kai kuriems termi-

nams (stengiamasi atspėti skaitytojų poreikius) – apibrėžiamos naujos sąvokos, aiškinamos ginčų dėl turinio ribų ar apimties keliančios sąvokos, sąvokos, žymimos pakeistais arba retais terminais ir pan. Tais atvejais, kai antraštinis žodis pakankamai aiškiai nusako sąvoką, aiškinimai nereikalingi. Taip parengti yra minėtieji pedagogikos ir teisės žodynai. Kai kada tikslinga aiškinimus pateikti dar kitaip. Pavyzdžiui, „Automobilininkystės žodyne" terminai suskirstyti į 25 sąvokų skyrius: A – automobilis, B – variklis, C – alkūninis švaistiklio mechanizmas, D – dujų skirstymas, <...> V – priežiūra ir taisymas, X – transportas, Y – kelias, vairavimas, kelių eismas, Z – bendrieji automobilių technikos dalykai. Toliau įdėtos abėcėlinės penkių kalbų terminų rodyklės. Žodinių aiškinimų žodyne mažai, bet sąvokas labai gerai parodo piešinėliai.

Paprastai terminai aiškinami estiškai, nes ir patys žodynai pirmiausia skirti estams. Jeigu numatoma, kad žodynu naudosis ne vien estai, naudinga rengti dvi (arba daugiau) vienodas žodyno dalis. Taip sudarinėjamas kartu su suomiais rengiamas savivaldos terminų žodynas, kurio estų–suomių kalbų dalyje aiškinama estiškai, o suomių–estų kalbų dalyje – suomiškai.

Savotišką žodyną parengė demografai (dar neišleistas). Pamatu jie paėmė tarptautinį žodyną, kurio tekstas yra duotas dešimčia kalbų, o demografijos sąvokos aiškinamos to dalyko sistemos atžvilgiu. Į estų kalbą buvo verčiamas angliškas tekstas (būtinai prireikus buvo žiūrima ir į kitų kalbų tekstus). Estiškoje žodyno dalyje, be pagrindinės dalies – estiško teksto, pridėta abėcėlinė anglų–estų kalbų terminų rodyklė.

Trejiems ketveriems metams buvo nutrūkęs terminų standartų rengimas. Atrodė, kad šiam darbui neturi pinigų nė viena įstaiga. Ginčijamasi, ar iš principo priimtina standartinti terminus kaip kalbos vienetus. Estų terminologai laikosi nuomonės, kad standartai – tai nedideli kruopščiai parengti siaurų specialybių ar sąvokų sričių žodynai, kuriuose terminai pateikti su aiškinimais. Jei rengiant buvo prieita prie vienos nuomonės, tai kodėl suderinti terminai su savo sutartu turiniu neturėtų būti vartojami! Juk terminijos nesutvarkymas nėra geresnis dalykas. Tad gerai, kad po pertraukos dabar išleisti septyni anksčiau parengti terminų standartai, ir tuo darbu susidomėjo naujos įstaigos. Valstybinis standartų departa-

mentas rengia valstybės standartus, įskaitant ir terminų. Centrinė Estijos pramonės sąjunga ISO standartų pamatu sudarinėja pramonės standartus – jau išleistas standartas „Kokybės terminologija". Firma „Mainor", taip pat suinteresuota pramonės standartų rengimu, jau išleido „Cheminių pluoštų pavadinimus". Yra ir daugiau terminų standartų rengėjų.

Sumuojant praktinės veiklos rezultatus, reikia daryti išvadą, kad tęsiamas intensyvus terminologijos plėtojimo darbas. Intensyvus, nors to ir sunku būtų tikėtis, turint galvoje, kad visur ir viskam dabar trūksta pinigų. Džiugina įkūrimas naujų sritinių terminologijos centrų (ekonomikos ir technikos), kurie žodynus rengia ir leidžia su ESM.

Šiuo metu dar yra pakankamai daug patyrusių terminologijos tekstų redaktorių, žinoma, jeigu nebus gailima už darbą atlyginti. Deja, dalis redaktorių etatų panaikinta, pirmiausia nukentėjo jauni redaktoriai. Tai gali turėti neigiamų padarinių ateityje.

Dar liūdnesnė teorinių tyrinėjimų padėtis. Nei Estijos MA Kalbos ir literatūros institute[1], nei kitose įstaigose niekas neužsiima moksliniais terminologijos tyrinėjimais. Kalbos normalizacijos specialistai užimti tai ortologijos žodyno rengimu, tai vardų ir pavadinimų tvarkymu. Instituto ir visos Estijos mokslų akademijos materialinės išgalės yra ribotos, bet būtina daryti viską, kad terminologijos teorija ir metodika kaip tyrinėjimų sritis išliktų. Antraip nebus galima išsaugoti ir praktinio darbo kokybės. Matyt, atėjo laikas, kai estų terminologijai reikia aktyvaus jaunimo, galinčio ir materialiai pasirūpinti savo tiriamuoju darbu. Vis dėlto kai kurios terminologijos temos yra tokios svarbios, kad reikėtų jas finansuoti kokio nors fondo lėšomis.

Ir dar keletas skambių žodžių. Kiekviena tauta sukuria savo kalbą ir rūpinasi jos išsaugojimu bei plėtra. Taip pat ir estams turbūt netrūks valios ir jėgų plėtoti estų specialiajai kalbai ir terminologijai.

Vertė Audronė Šalkauskaitė

[1] Spausdinant šį leidinį, iš to instituto išskyrė Estų kalbos institutas (Red. pastaba).